

Васо Милинчевић

ВУК КАРАЏИЋ И ЈОАКИМ ВУЈИЋ

Како у ове Вукове дане пада и јубилеј Јоакима Вујића (9. септембра ове године навршило се тачно два века како је Вујић рођен у Баји, наиме 1772), нека ово скромно излагање буде посвећено како Вуку, тако и Вујићу, да се подсетимо да је он „ПЕРВИ БИО КОЈИ ЈЕ У СЕРБИЈИ ТЕАТАР ОТВОРИО И ПУТ КА БЛАГООБРАЖЕНИЈУ ПОКАЗАО, С ТИМ ДОКАЗАО ШТА ПРОСВЕШТЕНИ НАРОДИ ЧИНЕ И КАКО СЕБЕ БЛАГООБРАЖАВАЈУ”.

Тешко је наћи две личности које су, као Вук и Вујић, биле пионири у свом послу и уједно и савременици, да су се толико разилазе и мимоилазе у личним односима и у културним подухватима. У науци то углавном није остало непознато и није тешко објаснити зашто је то тако било. О томе је доста документовано писао Павле Поповић још 1907/1908. у *Летопису* Матице српске у студији *Из живота Јоакима Вујића* и претежно се зна шта су Вук и Вујић један о другом мислили, писали и говорили у различитим приликама и различитим поводима. Неки нови, раније неучени подаци до којих смо дошли из Вукове преписке и других извора, више-мање само попуњавају постојећу слику и готово нимало не мењају наше представе о односима ова два знаменита (усуђујем се то рећи и за Вујића) културна посленика.

У овом кратком излагању које представља фрагменте из веће, још потпуно неуобличене целине, с обзиром на напред речено, тежиште нашег расправљања неће бити на томе шта су писали и говорили Вујић и Вук један о другом у својим јавним и непознатим списима него *како су то чинили*, на који начин, у каквом облику. Управо с те стране желимо да потпуније осветлимо Јоакима Вујића као писца и као личност, поготово што нам се чини да му је и у једном и у другом смеру у ранијој литератури чињена неправда. Разуме се да не мислимо да поново потежемо питање о томе ко је од њих двојице у жестоких полемикама био у праву кад је реч о језичким и правописним проблемима, јер време је одавно дало

одговор на та питања. Покушаћемо, наиме, да Вујића оценимо као писца на основу онога што се налази у његовим списима, не дисквалификујући га због онога чега тамо нема, како је често чињено. Наиме, невоља не само Вујића него и многих других наших културних посленика била је и у томе што су били сами. У оним сиротињским почецима ми смо хтели да у Вујићу имамо и Молијера, и Котцебуа, и Голдонија, и Шилера, другим речима: да имамо све оно што су други европски народи имали у то време, па смо нашим људима замерке давали и захтеве постављали више него што су они објективно могли да изнесу.

Ако погледамо спискове пренумераната на Вукове књиге, као и пренумеранте Вујићевих књига, узалуд ћемо у њима тражити имена ове двојице савременика, што значи да се узајамно један другом нису претплаћивали на дела. Почетак њиховог личног и књижевног непријатељства пада у 1821. години у време када су и један и други били доста познати у српској књижевној јавности, јер су иза њих стајала бројна дела. Повод је био, треба ли то посебно наглашавати, Вуков *Рјечник* из 1818. године, прецизније, прави повод је Вукова предложена и спроведена језичка и правописна реформа у *Рјечнику*, наравно у оном облику до којег је Вук био тада дошао. Вујић, међутим, није реаговао као и остали оновремени српски писци који су одбијали Вукову реформу: „Штипкаловић”, „Старац Куцкало”, „Старац Вељко”, „Добрић”, и како се све већ нису потписивали. Додуше, и Вујић полемише с Вуком анонимно, али на особен начин. Он у Давидовићевим *Новинама сербским* (у додатку бр. 8, за 1821. годину) објављује спис у десетерачким стиховима под следећим насловом: КРИТИКА И ОСТРА ПРОТЕСТАЦИЈА ДЕБЕЛОГА ЈЕРА И ТАНКОГА ЈЕРА против Курта – Херо – Шијачке граматике Г. Вука Стефановича; што он дебело јер са согласним писменом рци и с прочими самогласним писмени слаже, крпи и натеже: а опет танко јер с писмени људи јер (љ) и наш јер (њ) калами, веже и злопати. Обаче при том и велика *Радост* речени писмена дебелога и танкога јера, што их је Г. Вук из његове горусказане Граматике по сви други места искључио и избацио (послана учредништву).

Иза тога следује поднаслов: КРИТИКА МЕЛОДИЧЕСКА ДЕБЕЛОГА И ТАНКОГА ЈЕРА ГЛАСИ ОВИМ РЕЧМА.

И сад Вујић, у овој „критици мелодическој”, која садржи неких 180 десетераца, доста невешто римованих, даје, рекао бих, у доста инвентив-

ној и занимљивој замисли свој однос према Вуковој реформи. Наиме, Вујић не реагује као лексикограф, он се не бави језичким питањима на парче него реагује *као комедиограф*, пародирајући и травестирајући Вукове идеје и решења, околивши се и на Вукову личност, опет пародијском техником. Два поменута јера, избачена из Вукове граматике, сусрећу се и радују се, грле и љубе што су се ослободили тако рђаве граматике. Успут јерови бране и хвале Видаковића, а и друга слова протестују против Вука и његових решења. У тим протестима има понекад и сликовитих поређења и добрих уочавања. Тако дебело јер не да да му се ради вокалнога **р** глава бургијом врти, како каже Вујић, а слово **ђ** Вуково подсећа јерове на скакавца. Јерови такође жале што је **х** код Вука јагаганом из азбуке извергнуто, док су опет згодна и дивна слова: јат, ју, ја, „на торгу продата”... Уопште, у Вуковој граматичи све је измешано „као салата” и то и није српска него шијачка граматика, „црна лончина неопрана”. И за Вука је(рови) кажу:

А на тебе чобанина вичу
Што си чобански штап оставио
А лагког се перца прихватио
Да ти учене људе безчестиш...итд.

Очигледно, Вујић Вука не прихвата уопште, сматра га непозваним уљезом у књижевности, нешколованим простаком и лаиком који је од коза дошао, што се лако може илустровати:

Ал тек боље и све школе проћи,
Нег сас торбом от коза доћи
Јербо школници правила знаду,
Поњатија от књига имаду:
А ти о пањ и о кладу лупаш,
Какогод бунован у сну бунцаш...

Није случајно Вујић изабрао десетерац за своју травестију, и то је срачунато да уједно омаловажи и Вукове народне „слепачке” песме. После критике „мелодическе” Вујић даје и два прозна „примечанија”, како он каже, врло карактеристична.

Најпре каже следеће: „Потом следовати буде критика и решетање господина Вука Стефановића Неслано-мастног Арнаут-Турско-Херо-Шијачког Ђор-дилбер-Ђири Чауша Рјечника.”

У другом „примечанију” моле се славеносербски писци и Копитар, којег је Вујић поменуо у овој својој „протестацији дебелог и танкога јера” да му опросте што нису могли с пристожним писменима да буду титулирани. Спис је потписан на следећи начин: „Ко услугама готовејши ДЕБЕЛО ЈЕР И ТАНКО ЈЕР”.

Вук је, вероватно од Димитрија Давидовића, с којим је пријатељевао у Бечу, одмах сазнао ко је аутор овог памфлета и, разуме се, није му остао дужан. Одмах је прозрео Вујића и одговара му на истој равни, то јест прихвата тај облик полемике. Не улазећи у разјашњавања, прихвата ругалицу. На ругање, одговорио је такође ругањем, али троструком мером, бритко, ефикасно, духовито и безобзирно: „Каква је дупља још добре челе излијећу. Јерови будући најстражња слова (или слуге слова) могу ли што паметно измислити и казати? А још кад нађу секретара, или адвоката, према себи (зашто друкчијега не могу ни наћи). Зато се нећу ни упуштати у одговарање на њиве лудости и будалаштине; зашто н.п. какву би човек имао чест, да се инати с волом, или с лудим човеком, који прави пасквиле?... Могао би рећи да је ту критику писао Г. Јоаким Вујић, разних језиков учитељ и преводник Раффа и Крешталице и пр. пр.” – каже Вук, да би завршио, да за критику о граматички и осталом оставља да суде (овде се послужио Мркаљевићевим речима из полемике с Вујићем): „Соларићани, а не Раффа преводнику равни”. Дакле евидентно је потпуно прихватање Вујићева начина полемисања, на жалост Вујићеву.

Вуковим одговором јавна (писана) полемика између Вујића и Вука била је прекинута. Међутим, ако је то за Вука једном за свагда био решен случај, јер уколико некада касније помене Вујића, то ће бити у потцењивачко-игнорантском тону. Тако у писму Копитару од 29. априла 1824. године Вук из Темишвара пише: „Јуче је овђе дошао Јоаким Вујић да прави комендију, да би могао издати Географију...” Вук ће и касније Вујића чешће поменути заједно с Видаковићем, изједначујући их као писце и као личности, наравно у негативном смислу. (Овде се намеће и посебна тема, не само једна већ се ту отвара низ тема, као Вуков однос према позоришту, према нашим драмским писцима уопште, али то не спада у данашње излагање).

Сасвим је друкчији био Вујићев однос према расправи с Вуком. Он полемику из 1821. никада није преболео, мада је у неким периодима одржавао и личне везе с Вуком. Из писма Алексе Симића кнезу Милошу од 26. јануара 1828. сазнајемо да је Вук био код Вујића у гостима у Сент-Андреји, наиме Вујић га је позвао из Будима, а из њихових писама заједничким познаницима види се да су један другог поздрављали, све док није дошло до нових полемика, не више јавних, тачније, не у писаном облику.

Павле Поповић, међутим, сматра да је Јоаким Вујић јаче мрзео Вука него други, и мање се устручавао него други у полемици с њим, односно у писмима кнезу Милошу у којима напада Вука. Без обзира на заиста неуобичајено оштро карикирање Вука, његових идеја, његове личности, не само да Вујића не инспирише мржња када пише против Вука, него га на то наводи, сматрамо, комедиографски инстинкт, жеља за пародирањем и травестирањем. Јер њему очигледно није стало до решења неких принципијелних језичких питања, нити је био довољно стручан да их решава. Он чак сам каже да му је намера с једне стране, да *забави* кнеза Милоша на тај начин, а на другој страни видимо из писама Димитрија Давидовића Вуку како Вујић уопште одбија да разговара о језику када га овај пита која би реч српска била, на пример, за отечество. Он је опредељен славеносерпски писац и не тежи за језичким решењима него за тим да као комедиограф пре свега учини Вука комичним, и као личност и као језикословца. При том не бира средства. Он пародира Вуково сеоско порекло, титуле које је Вук стављао у своје име у различитим приликама. Критикује речи турског порекла у *Рјечнику*, исмева Вуково нерегуларно школовање, као и његове физичке недостатке – Вукову хромост. Вујић заправо само развија, допуњује и стилизује своје првобитне грдње против Вука из списка насталог 1821, не тражећи никакве чињенице, него прибегава простом именовању. Он не тежи нити Вука да убеди да није у праву нити за своје ставове налази неку стаменију аргументацију и доказе, раније некористишћене.

Павле Поповић се чуди како Вујић не даје озбиљне, у језичком смислу, аргументе против Вукове реформе, као што је, рецимо, чинио Јован Хаџић или неки други, и због тога Вујића, а и због неких других ствари, чини се, исувише потцењује, сматра га „криво насађеним литератом” и слично. Данас, међутим, да су ти Вујићеви аргументи и много озбиљнији и научнији, били би опет анахронични. А ова Вујићева полемика, заједно с оним местима у писмима кнезу Милошу, и посебно у, на жалост, данас неповратно изгубљеним Вујићевим *Тужбама књижества србског* (оне су нестале 1941. у пламену који је и Народну библиотеку уништио, а сачуване су само фрагментарно у студији Павла Поповића као цитати) постала је својеврсна *књижевна грађа* и у том контексту је треба проучавати. Дакле, не као научну него *књижевну* полемику. Сматрамо, наиме, да ти Вујићеви текстови садрже више правих комедиографских елеманата него већина Вујићевих правих (преведених или прерађених) комедија. Јер та Вујићева грдња, без обзира на сву сировост и грубост, како ћемо се уверити из примера, није без духа и посебне експресивности постигнуте не славеносерпским језиком којим је он писао своје комедије, него ко-

ришћењем сировог народног говора, његове изражајне моћи и динамике. Као што је Стерија пародирао рускословенски језик у својим комедијама, тако Вујић у полемикама покушава да пародира народни језик. Тиме је Вујић дао заправо Стерији пример, као и у неким другим случајевима, коришћења језика у комичне сврхе, за вербалну комику. Киван нарочито како смо већ истакли, ни титуле Вукове, Вујић ће у *Тужби књижевства србског* (која је, иначе, доживела више трансформација, а било је и више тих тужби – П. Поповић помиње четири тужбе) – на следећи начин пародирати Вука и његове титуле:

„Најбезобразнији и најзлобнији господин Вук Стефановић Караџић, ... Дробњак из Петнице (непристојна места, П. П. их није навео, само упозорава да постоје на том месту) тифлозовије доктур, каликутических кокошију краљ; от бундева, јургета и тикава без семена кавалер; аркадическа марва с дугачкими ушима и лавском кожом дулосас; зелено-злобна, завистљива, пакостна, хегава и кромпава маскара; слепаца и слепица буљук-баша; с лепи, шарени туђи птица перци накићени црни гавран; над корњачама и жабама ђор-дели-баша; слепачки песама преписатељ, од гусала капел-мајстор, славни зелени жабац; с перушкама, лисичји репови и прапорци накићени сватовски чауш-баша; мудри звекан, дедак-баша... ђор-домуз баша, ... думлек-бостанци-баша, и прочи восточно-индианско-турско-каравлашко-циганско-шијачко-ђор-дели-ђаур-олди имена ималац, уживалац, прасац, балавац,” итд. П. Поповић не наводи даље из *Тужбе*, то су само фрагменти.

Наравно, ово више није Вук, Вук Караџић. Њега одавде сад треба апстраховати, јер то је одређена литература коју је Вук инспирисао, био јој повод. Тога је био свестан и сам Вујић, јер он изричито наводи у писму кнезу Милошу да тако пише да би њега забавио и развеселио и да другом ником то неће да покаже. Значи ова именована и негативно карактерисање добијају сами собом, независно од Вука, значај књижевних чињеница. Слично се травестира и Вуков *Рјечник*. Редовне титуле које Вујић даје Вуку су и „најученији”, „Рјечничар” и друго, алудирајући на Соларићеве речи (наравно иронично) да је Вук најученији српски писац. Занимљиво је, међутим, да овај спис иако није штампан, (то је спречио Копитар као цензор, упозоравајући Вука шта се налази у *Чича Вуји* – првој верзији *Тужбе књижевства србског* имала је тај наслов и његов рукопис је и данас сачуван у архиву САНУ) није остао непознат Вуку. Штавише, сам Вујић читао му је *Старца Вују* („Ово дана – пише Вук 1830. Копитару – дошао нам је овђе Вујић и у једном засједанију читао ми је оно, што је ћео да штампа у *Старцу Вују*”). Вук ништа даље не коментарише. Додуше, тих верзија је било више и не зна се коју је Вујић хтео да штампа, односно,

коју је Вук упознао и у њој видео своју пародирану карактеристику. (Већ и сам наслов – *Старац Вујо* – алудира на Вука).

Наводећи ове пародиране титуле Вукове које му је Вујић овако издашно даровао, није нам била намера да илуструјемо Вујићеву нетрпељивост према Вуку, него да покажемо да се у овим памфлетским бодљама срећу искре аутентичног комедиографског талента, који, иначе, није оваплоћен у Вујићевој комедиографији. Вујић је, очигледно, имао јак смисао за аутентично језичко бојење и карикирање одређених особина, и да је то друкчије организовано и усмерено, сигурно би дало и други резултат. Вујић је овде и нехотице, такорећи шегачећи се, досезао и до литерарног исказа оваплоћеног управо у народном говору. А такав језик: блистав, праштав, динамичан и пластичан, ретко ћемо срести у његовим комедијама. Тамо налазимо далеко више сухопарности и немушности, јер су и реченице невешто срочене, натегнуте и често у духу туђе конструкције. Оваква места су уједно и потврда доброг познавања народног говора чију је експресивност и пластичност Вујић нагонски осећао. Такође и у својој аутобиографији из 1833. Вујић показује суверено познавање народног језика и користи и неке идиомске изразе врло успешно. Тако каже за себе да „једва доплете” до Печвара; с болесном ногом „домили”, односно како даље поново прецизира „умили” у село Мучну. Ту су и изрази: „Као мртав паде на клупу”, или: „От радости чисто заигра му се душа” – каже кад је угледао море. Колико то одудара од артифицијелних славеносерпских конструкција, на пр. у *Путешествију по Србији*. Вујић је, значи, одлично знао народни језик, само га није хтео да употребљава у књижевности, изузев у одређеном негативном контексту, као у раније наведеним примерима.

Нека познавање Вујићево народног говора илуструју и такозвани *Цигански оченаш* и *Молитва* које Вујић уноси у Балогову и своју драму *Сербски вожд Георгије Петровић иначе наречени Црни или Отјатије Београда от Турака*, објављену 1843. у Београду. Хотећи узгред и у овој Балоговој драми о Карађорђу и првом устанку (драма је извођена у Пешти још 1812, дакле за Карађођево живота, док су устаници држали ослобођени Београд) да се наруга Вуку и његовом језику и правопису, Вујић слухом рођеног глумца – а он је то био можда више него све друго, јер је изузетно осећао сцену – уноси у своју прераду цигански оченаш и молитву и даје их, разуме се, Вуковим правописом. Ево најпре *Молитве*:

„О, ти велики Девла! Освободи ти нас сад од гладни курјака, тесни сокака и оштри ноката; от лукави лисица и штипљиви сеница; от безобразни врабаца и досадни комараца...”

Затим даје *Оченаш*, са напоменом испод текста:

Ој тато мири, мири, мири,
 Девенчури чури, чури,
 Десалеће, демалеће, деоблинђерин.
 Од дулума до дулума
 Три арана катарана,
 Шућ, пућ пурија љоскац,
 Ац, мац ималац, уживалац аминац...¹

И ова опаска Вујићева написана је такође Вуковим правописом. Није случајно што Вујић овај оченаш завршава облицима на *-ац* – и то има своју позадину у полемици између Вука и Вујића. Наиме, превodeћи *Наполеонов законик* по наређењу кнеза Милоша, на препоруку Димитрија Давидовића, који је кнезу то сугерисао, Вук је употребио речи „покретно добро” и „ималац” уместо „движимо добро” и „притјажатељ” – како је Вујић, заједно са осталим славеносерпским писцима тражио. За Вујића је реч „ималац” и иначе била неодржива, тврдио је озбиљно, зато што „малац” на мађарском значи: *свиња*, и отуда такав облик не може никако да опстане у српском језику.

У намери да исмеје народни језик као књижевни, Вујић је и нехотице, посредно показао његову снагу и изражајно богатство, пластичност. Вујић је, очигледно, имао изоштрен слух за звучне мађије различитих језичких медија и сегмената и остаје да се то систематски испита и проучи, не са лингвистичке, него првенствено с књижевне стране, наиме у функцији драмског и комичног; да се види колико је овај језик, у којим случајевима и у каквим контекстима давао комична бојења и ефекте. Мислим да ће проучавање Вујићева језика и стила, проучавање изражајних могућности и стилских и језичких бојења, добрим делом помоћи и да се схвати у коликој је мери Вујић оригиналан као писац. Кад се каже у једној новијој студији да је Вујићев комад *Отјатије Београда* готово дослован превод, онда то очигледно треба примити с доста резерве, јер ови умети, оченаш, молитва, разне досетке, нови локалитети, и низ других ствари које Вујић сам даје говоре о његовом *стваралачком учешћу* у дотичном комаду, без обзира што је основне замисли позајмио од другог. Остаје, значи да се то све подробније и систематичније испита и да се на основу нових чињеница, или и досад познатих али друкчије тумачених,

¹ „Овај цигански оченаш (каже Вујић) написан је по новој ортографији нашег славног и преученог српског списатеља и доктора Философије Г. Вука Карачића Дробњака из Петнице.”

дâ комплекснија слика Јоакима Вујића као позоришног трудбеника, преводиоца и адаптатора и оригиналног ствараоца.

И на крају, суочивши Вука и Вујића, два савременика, два пионира на пољу српске културе (уз све условности код овог поређења), треба рећи да је један за живота доживео заслужен тријумф својих идеја, а други је остао углавном презрен и од савременика и каснијих проучавалаца више него што то, према своме уделу у нашој култури заслужује. Нека је Вујић и торзо од личности и од писца, он је драгоцен као зачетник театарске мисли, па и остварења код нас, претходник Стеријин, Трифковићев и Нушићев.

* Рад је претходно објављен у зборнику Научни састанак слависта у Вукове дане, 2, 195–202.